

УДК 330.342

Левицька І. О.

ПАТ «АЕС Рівнеобленерго», м. Рівне

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТАРИФОУТВОРЕННЯ ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНИХ КОМПАНІЙ

Висвітлено значення державного регулювання в процесі функціонування природних монополій країни. Розкрито сутність методів тарифоутворення енергопостачальних компаній – «витрати плюс» та стимулюючого методу. Досліджено основні переваги та недоліки даних методів.

Ключові слова: державне регулювання, природні монополії, енергопостачальні компанії, тарифоутворення, метод «витрати – плюс», стимулюючий метод.

Levickaya I.

EFFICIENCY OF TARIFF FORMATION OF POWER PROCUREMENT COMPANIES

The importance of government regulation in the functioning of natural monopolies is highlighted. The essence of such tariffs-settings types like «costs plus» and «stimulating method» are discovered. The basic advantages and disadvantages of these methods are researched.

Key words: government control, natural monopolies, power procurement companies, tariff education, method «costs plus», «stimulating method».

Левицкая И. А.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТАРИФООБРАЗОВАНИЯ ЭНЕРГОСНАБЖЕНЧЕСКИХ КОМПАНИЙ

Отражено значение государственной регуляции в процессе функционирования естественных монополий страны. Раскрыта сущность методов тарифообразования энергоснабженческих компаний – «расходы – плюс» та стимулирующего метода. Исследованы основные преимущества и недостатки данных методов.

Ключевые слова: государственная регуляция, естественные монополии, энергоснабженческие компании, тарифообразования, метод «расходы – плюс», стимулирующий метод.

Левицька І. О.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наша держава знаходиться на етапі перехідної економіки, коли одним з найголовніших питань є ціноутворення українських підприємств та досягнення економічної рівноваги. Головним орієнтиром для нашої держави та ключовою метою є інтеграція до вступу в Європейське Співтовариство. Але досягненню цієї вершини передуватиме значний проміжок соціально-економічних та політичних реформ, гармонізація політики України із стандартами ЄС, перетворення українських підприємств в інвестиційно привабливі для іноземних інвесторів.

Тривалий час українські енергопостачальні компанії та підприємства галузі комунального господарства формували тарифи на власні товари, роботи, послуги згідно витратного методу. В рамках співпраці з ЄС наша держава взяла зобов'язання також реформувати енергетичний ринок. Одним з найголовніших досягнень при цьому є прийняття нової методики тарифоутворення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В роботах таких економічних науковців як Атамас П. Й., Бутинець Ф. Ф., Голов С. Ф., Нападовська Л. В. розкриваються основні моделі формування ціни на готові товари, роботи, послуги, що є класичними для ринкової економіки.

Дослідження теоретичного аспекту витратного і стимулюючого тарифоутворення енергопостачальних компаній знайшли відображення в працях іноземних та вітчизняних сучасних науковців Губанова А., Коссе І., Павлова С., Юхимчук І., а також в роботах провідних фахівців державного регуляторного органу НКРЕ.

Потребують подальшого дослідження питання оптимізації методу формування тарифів в сучасних умовах господарювання суб'єктів енергоринку.

Цілі статті: узагальнення діючої методики цінового регулювання енергопостачальних компаній «витрати плюс»; дослідження основних переваг та небезпек стимулюючого регулювання; попередня оцінка включення різних видів витрат при проведенні розрахунку тарифів на товари, роботи, послуги природних монополій.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досвід

економічно розвинених країн показує, що лише з допомогою активного державного регулювання можливо розбудувати стабільну соціально-орієнтовану економіку. Особливо це стосується функціонування природних монополій, господарську діяльність яких неможливо уявити без активного державного регулювання. В першу чергу, регулювання діяльності природних монополій, в тому числі і енергетичного ринку, має на меті захист споживачів від несанкціонованого завищення цін на монопольні товари, перешкоджання створенню монополій на потенційно конкурентних ринках. На даний час в Україні одним з методів державного регулювання енергетики є провадження фіксованого тарифоутворення.

У ринкових умовах більшість підприємств, борючись за збут своєї продукції, змушені знижувати ціну та підвищувати її якість. Проте, для природних монополій дана умова не характерна. Єдиний чинник, який здатний вплинути на зростання цін – їх державне регулювання.

На сучасному етапі національного розвитку одним з головних завдань формування тарифів на електроенергію є створення оптимальних умов для виробника електроенергії, які будуть стимулювати його проводити оптимізацію тарифу за рахунок використання передових технологій, забезпечувати скорочення необґрунтованих та непродуктивних витрат. Зазначене сприятиме впровадженню не тільки соціальних реформ в країні, а також припливу інвестиційного капіталу в галузь.

Діюча система регулювання природних монополій в Україні значною мірою базується на принципах регулювання, що застосовувались в плановій економіці і не повною мірою відповідає принципам регулювання, що застосовуються в умовах ринкової економіки.

На сьогодні формування тарифів на постачання та передачу електроенергії в Україні проводиться за традиційним методом «витрати плюс».

Даний метод не відповідає стандартам, визначеним директивами ЄС, тому що він не дає стимулів для підприємств, що підпадають під державне регулювання, скорочувати видатки та підвищувати ефективність.

Згідно теорії управлінського обліку, ціноутворення за принципом «витрати плюс» – це такий метод, при якому ціну визначають шляхом додавання до собівартості продукції певної частки прибутку у вигляді націнки:

$$\text{Ціна} = \text{Витрати} + \text{Націнка.} \quad (1)$$

Сума націнки розраховується, виходячи з її рівня у відсотках до базових витрат, взятих за основу при визначенні ціни [1]. При цьому для галузі відсотки не мають сталої методики розрахунку та критеріїв встановлення їх розмірів.

У частині 2 ст. 9 Закону України «Про природні монополії» від 20.04.2000 р. №1682–III (зі змінами згідно Закону № 4851–VI від 24.05.2012 р.) [5] встановлено наступні витрати, що враховуються при регулюванні тарифів суб'єктів монополії, зокрема, на ринку електроенергетики:

1) витрати, які згідно з Податковим кодексом України відносяться на витрати виробництва та обігу (крім витрат, визначених частиною третьою цієї статті);

2) податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів;

3) вартість основних виробничих фондів, амортизаційні відрахування, потреби в інвестиціях, необхідних для відтворення основних виробничих фондів;

4) очікуваний прибуток від можливої реалізації товарів за різними цінами (тарифами);

5) віддаленість різних груп споживачів від місця виробництва товарів;

6) відповідність якості товарів, що виробляються (реалізуються), потребам споживачів;

7) державні дотації та інші форми державної підтримки.

При цьому з перелічених витрат тільки п. 1 та п. 2 (в частині амортизації задіяних виробничих основних засобів) відповідають вимогам національного Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» щодо формування собівартості наданих послуг суб'єктами господарської діяльності.

Формування ціни за методом «витрати плюс» та врахування вищевикладених витрат є неефективними для економіки держави, оскільки не лише не заохочує суб'єктів господарювання до економії ресурсів, але й стимулює енергопостачальні компанії до нарощування операційних витрат: при перегляді тарифів на послуги, що надаються суб'єктами природних монополій, за базу приймаються витрати попереднього періоду. Всі неефективні витрати, включені під час попередніх переглядів, зберігаються. З кожним переглядом тарифів їх частка в сумарних витратах зростає.

Поряд з цим, поза увагою залишаються елементи впливу на розмір націнки факторів та результатів економічного національного розвитку: темпів інфляції, розміром державних запозичень (боргу), національним ВВП звітного періоду, платоспроможністю населення, рівнем безробіття тощо. А основне – методика не мотивує суб'єктів енергоринку до впровадження інноваційних технологій як в сфері виробництва електроенергії, такі на етапах її передачі споживачеві.

Відтак, розділяємо погляди сучасних науковців з приводу недосконалості діючої системи регулювання природних монополій: на даний час існуючі тарифні методології не забезпечують повного покриття економічних витрат, пов'язаних із здійсненням регульованої діяльності, зокрема, в більшості з них не передбачається нарахування прибутку на інвестований капітал. Діюча система регулювання орієнтована переважно на централізовані інвестиції і не передбачає залучення приватного капіталу.

Функціонування паливно-енергетичного комплексу України за обраною ціною методологією призвело до того, що на даний час підприємства електроенергетичної галузі характеризуються високою зношеністю основних фондів, низьким рівнем інвестиційної привабливості, нерівномірним ціновим навантаженням на різні категорії споживачів, серед яких побутові споживачів покривають лише 26,0% всіх витрат на виробництво, постачання та передачу [1].

Шляхом вирішення проблемних питань енергетичної галузі було обрано приєднання України до Енергетичного співтовариства та поступову адаптацію державного законодавства до загальноприйнятого європейського рівня, модернізацію енергетичної інфраструктури, зміни тарифної методології та проведення інших реформ в електроенергетиці.

З 01.02.2011 р. Україна стала офіційним членом Енергетичного Співтовариства. З метою виконання зобов'язань, пов'язаних із членством України в Енергетичному Співтоваристві, органами виконавчої влади розроблено значну кількість нормативних актів, зокрема: План заходів із забезпечення виконання Україною зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (Розпорядження КМУ від 03.08.2011 р. № 733-р); Національний план дій на 2012 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (Указ Президента України від 12.03.2012 р. №187/2012 р.) та ін.

Членство України в Енергетичному Співтоваристві ЄС передбачає, окрім взяття на себе всіх зобов'язань, встановлення нових принципів енергетичної політики ЄС. Серед основних директив даної енергетичної політики, на нашу думку, є два головних елементи: поступове відкриття ринків; поліпшення ефективності регуляторних заходів за допомогою використання та впровадження стимулюючих методів, а також покращення їх у частині стимулювання інвестицій [2].

Задля підвищення ефективності регулювання тарифної політики НКРЕ активно проводить роботу з розробки нової тарифної методології із застосуванням методу стимулюючого регулювання та приведення тарифів для населення до економічно обгрунтованого рівня.

За даними НКРЕ, на сьогодні для п'яти енергопостачальних компаній України з іноземними інвестиціями використовують даний метод при розрахунку тарифів на передачу і постачання електроенергії.

Пунктом 130 Національного плану дій на 2012 р. щодо впровадження Програми економічних реформ, передбачено впровадження методології стимулюючого тарифоутворення для підвищення ефективності діяльності та оновлення основних фондів підприємств електроенергетики.

Основний принцип дії стимулюючого тарифоутворення полягає у фіксуванні верхньої межі тарифу, що протягом затвердженого терміну (5–8 років) може коригуватися залежно від економічних індексів (як правило, індексу споживчих цін) і певних факторів впливу, якими є технологічний прогрес у галузі чи суміжних сферах, а також

подорожчання або здешевлення вхідних факторів, як то ціни на енергетичні ресурси.

Таким чином, встановлення на тривалий період зафіксованих елементів витрат, які коригуються лише на інфляційні фактори, оптимально впливає на формування ефективної політики стратегічного менеджменту, зумовлює зацікавленість компаній в оптимізації операційних витрат та отриманні більшого прибутку. При цьому міжнародна практика (що притаманно державній соціальній політиці України) акцентує увагу на підтримку соціально-незахищених верств населення.

Оскільки, одним з найважливіших пріоритетів державної політики в сфері електроенергетики є підвищення її інвестиційної привабливості, відповідно проводився пошук та аналіз шляхів запровадження системної інвестиційної державної політики. Вступ до Енергетичного співтовариства України показав, що шляхом зміни існуючої системи ціноутворення в електроенергетиці можливо буде досягти зростання зовнішніх та внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Принципово відмінний метод стимулюючого регулювання, або як більше відомий закордоном метод RAB-регулювання, вже випробуваний та показує успішні результати використання в багатьох країнах світу (США, Канада, Австралія), в країнах Західної Європи (Румунія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Болгарія) та в Росії. В перекладі з англійської мови RAB – Regulatory Assets Base – регульована база капіталу. Цей метод регулювання тарифів покладає відповідні обов’язки і ставить високі вимоги до енергокомпаній щодо надійності, якості та ефективності.

Проведені дослідження свідчать, що в Росії перші впровадження і використання RAB-регулювання відбуваються, починаючи з 2008 р. Дана модель ціноутворення функціонує на основі довгострокового регулювання тарифу та принципово відрізняється від її попередниці – моделі «витрати плюс» (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Порівняння методів тарифоутворення
«витрати плюс» та «RAB-регулювання»

Критерій	«Витрати плюс»	RAB-регулювання
1	2	3
<i>Джерело фінансування інвестиційної програми</i>	Тариф	Тариф

Продовж. табл. 1

1	2	3
<i>Період регулювання</i>	1 рік	5 років (3 роки)
<i>Коригування у зв'язку з об'єктивними відхиленнями</i>	Немає	Існує 6 щорічних коригувань
<i>Основа для розрахунку</i>	Економічні витрати	Регуляторна база капіталу (вартість активів на момент введення РAB) + новий інвестований капітал
<i>Операційні витрати</i>	Економічно обгрунтовані витрати (непрозорий механізм регулювання)	Зафіксовані із коригуванням на індекс інфляції
<i>Амортизація</i>	На основі бухгалтерського обліку	Регуляторний облік (нарахування амортизації на активи, включені до регуляторної бази, згідно строку використання та обраного методу)
<i>Прибуток</i>	Економічно обгрунтована величина прибутку (непрозорий механізм)	Фіксована дохідність на капітал
<i>Стимул до зниження операційних витрат</i>	Економія 2 роки	Економія 5 років (залишається компанії)
<i>Джерела для оплати інвестицій</i>	Амортизація + прибуток поточного року	Новий інвестований капітал + Прибуток на інвестований капітал. Інвестований капітал буде оплачений споживачами через тарифи протягом 35 років
<i>Регулювання вартості капіталу</i>	Проценти за кредитами у фактичному обсязі та за фактичною вартістю	Нормативний метод. Фактична вартість капіталу може відрізнятись
<i>Регулювання надійності та якості обслуговування споживачів</i>	Відсутнє	Інвестиційні програми та НВВ прив'язані до надійності

Аналіз двох вищенаведених методик показує, що метод «витрати плюс» не дає регулятору достатньо інформації про майбутні витрати підприємства, в той час як суб'єкт має можливість маніпулювати наданою інформацією. Сама процедура регулювання вимагає значних витрат часу і грошей, а аналіз та перевірка наданої підприємством інформації – залучення зовнішніх інвесторів.

Стимулюючий метод також визначає тариф як джерело фінансування інвестицій підприємства. Для формування інвестицій можливо використовувати як весь дохід інвестований капітал, так і ту частину повернення інвестованого капіталу, яка покриває амортизацію майна. Однак, гроші, отримані у вигляді тарифу, не направляються прямо на інвестиції, а йдуть на обслуговування позикових коштів. Іншими словами, кошти, які компанія отримує на інвестиційні цілі, направляються не за призначенням – підприємство бере на них банківський кредит і використовує попередньо отримані кошти для його погашення протягом року [3].

Узаконення стимулюючого тарифоутворення в Україні відбулося 17.07.2012 р., коли Президент України підписав законопроект № 10338 «Про внесення зміни до Закону України «Про природні монополії». Згідно Пояснювальної Записки до нього, при регулюванні тарифів на послуги, що надаються суб'єктами природних монополій, для нарахування амортизації та прибутку на інвестований капітал використовується справедлива вартість активів, що використовуються в регульованій діяльності (так звана «регуляторна база активів»), яка визначається органом регулювання. Норми амортизації для кожної групи активів також встановлюються регулятором.

Однак, в Україні норми амортизації та база її нарахування (вартість основних фондів) визначається згідно з податковим законодавством. На практиці вартість основних фондів при переході на нову систему оподаткування – Податковий кодекс – виявилась заниженою в кілька разів, амортизаційні відрахування вкрай недостатні для відновлення основних засобів. У зв'язку із заниженою базою нарахування прибуток на інвестований капітал також не є достатнім для залучення зовнішніх інвестицій.

Зазначене першочергово вимагає проведення переоцінки основних засобів з метою доведення балансової вартості виробничих

основних засобів до їх справедливої. При цьому важливу роль відіграє правильний вибір методу нарахування амортизації. З урахуванням широкого діапазону класів основних засобів недоцільно зупинятись на одному із визначених Податковим кодексом – в основу вибору необхідно покласти оцінку фактичного спрацювання об'єкта основного засобу та розрахунок вартості об'єкта, що амортизується (хоча на практиці задля мінімізації трудозатрат досить часто застосовують пряmolінійний метод амортизації, а ліквідаційну вартість визнають при цьому рівною «0»).

Кредитні кошти, залучені методом «RAB-регулювання», дозволяють одразу проводити модернізацію мереж, обладнання, і, як результат, зменшуються витрати на аварійні та ремонтні обслуговування і збільшується дохід компанії.

Небезпекою для стимулюючого регулювання є відсоток на банківські кредити. Як показує досвід країн, що вже декілька років працюють за схемою RAB-регулювання, якщо банківська ставка перевищує дохід на інвестиції, функціонування компаній стає збитковим. Розрахунки електропостачальних компаній Росії показують дохід на інвестований капітал в 12,0%, одночасно – банки видають кредити компаніям лише під 15–18% річних. Брати позикові інвестиції під вищі відсотки, ніж гарантована прибутковість, не в змозі ні одна компанія. Зазначене є однією з причин відмови від застосування стимулюючої методики регулювання в енергопостачальних компаніях наших сусідів зі Сходу.

Щодо вітчизняного ринкового середовища, то останні роки дають надію на виваженість політики стабілізації вітчизняної валюти. В цих умовах доцільним для суб'єктів енергоринку буде впровадження на практиці методів внутрішнього аудиту використання обігових коштів, факторного аналізу погашення зобов'язань з урахуванням тенденцій розвитку інфляційних процесів.

Висновки. Впровадження системи стимулюючого регулювання (RAB-регулювання) – значне досягнення для енергетичного ринку України. Це досить прогресивний метод, який в найближчому майбутньому повинен принести вже перші результати підвищення інвестиційних вкладень в розвиток енергетичної системи. Названа система довгострокового тарифоутворення передбачає встановлення тарифу не на один рік, що характерно для «витрати плюс», а на

довгостроковий період від 3-х до 5-ти років. Головним стимулом для підприємств-монополістів тепер буде не накопичення і включення операційних витрат в тариф, а якнайбільше їх зменшення у зв'язку з коригуванням лише на індекс інфляції.

Запровадженню RAB-регулювання повинно також передувати проведення переоцінки основних засобів енергопостачальних компаній, доведення балансової вартості виробничих основних засобів до їх справедливої та визначення відповідно до методики сумарної бази об'єктів основних засобів.

- 1.Звіт про діяльність Національної комісії регулювання електроенергетики України у 2011 році (наказ НКРЕ від 30.03.2012 р. №10).
- 2.Павел Ф., Полтавець І. Енергетичні реформи ЄС: взірць для України! / Ф. Павел, І. Полтавець // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. – 2006 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2006/V8_ukr.pdf
- 3.Цатурян М. RAB не завжди означає «рабство» / М.Цатурян // Україна комунальна. – Вип. від 10.07.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/rab-ne-zavzhdi-oznachaje-rabstvo-28297>
- 4.Атамас П. Й. Управлінський облік: Навч. посібн. – [2-ге вид.] / П. Й. Атамас. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
- 5.Гатагова С. В. RAB-регулирование тарифов на электроэнергию. Значение для народного хозяйства / С. В. Гатагова // Труды молодых ученых. – Вып. №3,4. – 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tmy.mwport.ru/2011-34-RefRus-TMY.html>
- 6.Коссе І. Прозорість та економічна обґрунтованість тарифів на електроенергію – необхідна умова реформи енергетичного сектору України / І. Коссе // Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій . – 2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/pp_electric_tariffs_ukr_3.pdf
- 7.Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 р. №1682-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – №30. – С. 238.